

Az erdélyi juhászat néprajzi kutatásának eredményei

A továbbiakban az erdélyi juhászat kutatásának néprajzi eredményeit tekintem át, a rendelkezésemre álló szakirodalom alapján. A juhászat, pásztorkodás tematikájának vizsgálatához alapul vettem a világhálón elérhető *Erdélyi Magyar Néprajzi Bibliográfia* állattartáshoz, állattenyésztéshez kapcsolódó szakirodalmi tételsorát, Földes László 1963-ban megjelent *Az állattartás és pásztorelet magyar néprajzi szakirodalmát*, emellett Budapesten, Kolozsváron és Csíkszeredában folytatott könyvtári kutatómunka során áttekintettem azokat a további szakmunkákat, amelyek figyelmet fordítottak a juhászat vizsgálatára. Ezek között találunk állattartásról, pásztorkodásról írt könyveket, falumonográfiákat, periodikákban publikált tanulmányokat, valamint folyóiratokban megjelent cikkeket. A könyvészeti anyag összegyűjtésekor igyekeztem azokat az írásokat is figyelembe venni, amelyek csak szórványosan említenek erdélyi vagy konkrétan csíki adatokat.

A vizsgált írások köre szerteágazó, ugyanis azok különböző típusú kiadványokban jelentek meg, nem mindegyik íródott tudományos céllal, némely közülük az ismeretterjesztés szándékának köszönhetően látott napvilágot. A szakirodalmi áttekintés során jelzem azokat az ismeretterjesztő jellegű cikkeket, amelyek nem tudományos igénnyel íródtak. Úgy gondolom, hogy ezek az ismeretterjesztő jellegű írások – többnyire folyóiratcikkek – is hasznos forrásanyagul szolgálhatnak a pásztorkodás vizsgálatánál. A különbözőség abban is megmutatkozik, hogy a felhasználásra kerülő szakirodalmi tételek több mint egy évszázad anyagát tekintik át, így időben nagy különbségek mutathatók ki az írások között. A sokszínűség abból is ered, hogy habár a szakmunkák mind a pásztorkodás, különösen a juhászat kérdéskörével foglalkoznak, az írói szándék tekintetében mégis különbségek mutatkoznak aszerint, hogy a vizsgált munka elméleti megalapozottságú vagy éppen a pásztorkodásnak a gyakorlati jellegére helyezi a fő hangsúlyt. Az írások többsége a pásztorkodást a gazdasági év keretén belül kronologikusan tárgyalva mutatja be, figyelmet fordítva a mesterségen belüli technikák és a munkafolyamatban használt eszközök ismertetésére. A vizsgált munkákra általában az adatgazdagság jellemző, azonban hiányosságuk az, hogy nem lépnek túl az adatok felhalmozásán, ritkán fordítanak figyelmet az értelmezésre, tehát a pozitívista szemléletmódú adatközpontúság jellemzi azokat. Szintén hiányosságnak nevezhető az, hogy az írások nagy részében éppen az egyén marad teljes névtelenségben. Habár a szerzők ismertetik a pásztorkodással foglalkozók típusait, az azokhoz kapcsolódó feladatköröket nem emelnek ki konkrét személyt, akinek az életén, mindennapjain át mélyrehatóbban lehetne vizsgálni a juhászatot. Egy évszázad anyagát áttekintve egyfajta statikusság olvasható ki az írásokból. Általában egy előzetesen már kialakult

séma alapján mutatják be a szerzők egy-egy település pásztorkodását, juhászatát, ennek legnyilvánvalóbb módja az azt tárgyaló írások felépítésében, tagolásában is látható. Véleményem szerint éppen ehhez a sémához való ragaszkodás zárja ki az értelmezés lehetőségét.

Tudomány- és kutatástörténeti áttekintés

A pásztorkodás néprajzi kutatásának kezdeményezője Herman Ottó, akinek első monografikus összegző munkája 1898-ban jelent meg *Az ősfoglalkozások. Halászat és pásztorélet* címmel, ezt követte 1899-ben *A magyar ősfoglalkozások köréből* című írása (Herman 1898, 1899).

1909-ben jelent meg *A magyarok nagy ősfoglalkozása* című műve. Herman munkái a romantikus szemlélet jegyében születtek, könyvében a honfoglalás korabeli nomád pásztorkodás mint ősi foglalkozás jelenik meg (Herman 1909). Végül 1914-ben *A magyar pásztorok nyelvükincse* címmel jelentetett meg tanulmányt, amelyben a pásztorkodáshoz kötődő terminusokat ismerteti (Herman 1914).

A 19. század végén, illetve a 20. század elején a magyar néprajztudósok között, Herman Ottón kívül, nem találunk olyan kutatót, aki monografikus szinten vizsgálta volna a pásztorkodást, viszont van néhány olyan szerző, aki egy-egy hazai etnikum pásztorkodásáról írt. Ilyen szerző Péterfi Márton, aki 1905-ben *A páringi román juhászat* címmel, a *Néprajzi Értesítő*ben jelentetett meg tanulmányt. Ebben az írásában, a juhok legeltetése mellett, azok tulajdonjegyeiről, valamint a pásztorépitményekről értekezik (Péterfi 1905). Szintén a román pásztorkodásról jelent meg tanulmány az *Erdélyi Múzeum* 1906-os kötetében. A *Román pásztorvilág* című tanulmány szerzője Moldován Gergely, aki a pásztoréletformáról írva a román népet, mint a pásztori életre berendezkedett etnikumot említi (Moldován 1906).

Székegyföldi vonatkozásban Téglás Gábornak jelent meg írása 1913-ban, *Pásztor szokások Csíkgyergyó határszéli községeiben* címmel. Munkájában csíki és gyergyói adatokkal szolgál a pásztortűzgerjesztésre, pásztorkodáshoz kapcsolódó ünnepekre, az állatállomány tavaszi kihajtásakor történő óvintézkedésekre, valamint egyéb pásztorszokásokra vonatkozóan (Téglás 1913).

1923-ban Szentkirályi Ákos *Erdély juhai. Erdély juhtenyésztése. A múlt – A jelen – A jövő* címmel az Erdélyi Gazdasági Egylet kiadásában jelentetett meg könyvet. A szerző az első világháború utáni válságos időszakban az erdélyi juhászatnak történeti vonatkozásairól ír, s emellett a juhtenyésztésnek olyan gyakorlati céljait fogalmazza meg, amelyeknek megvalósítása által újra fellendülhet az erdélyi gazdaság. (Szentkirályi 1923.)

Az 1920-as, 30-as években földrajztudósok köre végzett juhászatra irányuló kutatást. 1926-ban Nicolae Dragomir a Sebes vidéki Szelistye település és a környező falvak juhászatáról írt tanulmányt, amelyben átfogó képet nyújtott a juhászok bérezéséről, a juhászat szokásrendjéről, a tejfeldolgozásról és a teletetés helyszíneiről. (Dragomir 1926.)

1929-ben Sabin Opreanu, román geográfus a Keleti-Kárpátokat érintő transzhumáló pásztorkodásról írt. A szerző a havasi életformának és az esztenák világnak ismertetését követően, az erdélyi transzhumáló juhászok útvonalait mutatja be, kiemelve a pásztorok Krím-félszigeti és kaukázusi legeltetését is. (Opreanu 1929.)

Az első világháború idejéből egyáltalán, a két világháború közötti időszakból pedig alig találunk közlést az erdélyi pásztorkodásról. Székelyföldi adatokat tartalmaz Viski Károly 1932-ben megjelent *Az öreg székely rovásírása* című cikke, amely a siklódi írástudatlan pásztorok rovásbotjainak fontosságára hívja fel a figyelmet. (Viski 1932.)

Ugyanebben az évben Mara N. Popp az Olt-vidéki erdélyi juhászokról írt tanulmányt. A juhászok életmódbeli sajátosságai által a '30-as évek gazdasági viszonyaira világított rá. (Popp 1933.)

1934-ben jelent meg Laurian Someșan *A Kelemen-havasok pásztorelete (Viața pastorală în Munții Călimani)* című tanulmánya. A geográfus Someșan tizenegy fejezetben, tematikus egységenként tárgyalja a Kelemen-havasi pásztorkodást, kiemelve a földrajzi környezetet, a legelők megoszlását, a pásztorkodás időszakait, a juhok típusait, gondozását és betegségeit, a tejfeldolgozás kérdéskörét, az eszténa tárgyi ellátottságát, az eszténa személyzetének bérezését, öltözködését és táplálkozását, a juhászathoz kapcsolódó szokásokat és hiedelmeket, valamint a tejtermékekkel, illetve a gyapjával való kereskedelmet. (Someșan 1934.)

Ugyanebből az évből a Viski Károllyal kortárs néprajztudós, Györffy István kalotaszegi adatokkal szolgál. Juhtartásról, tejfeldolgozásról írt dolgozata a *Néprajzi Értesítő*ben jelent meg. (Györffy 1934.) Györffy 1938-ban, az *Ethnographiában* is írt a pásztorkodásról, a kisebb közlemények közé sorolt cikke a *Nomád település és szilaj pásztorkodás a székelyeknél* címet kapta (Györffy 1938).

Egy szintén 1930-as években megjelent tanulmány Nagy Ödöntől származik, aki 1938-ban, az *Ethnographiában* közöl adatokat a mezőségi, pontosabban a mezőpániti juhásatról. Írásában főként a juhok és a juhászattal foglalkozó személyek megnevezésével kapcsolatos terminológiai kérdésekkel foglalkozik, de emellett kitér a juhászathoz kötődő eszköztár néhány elemének ismertetésére is. (Nagy Ö. 1938.)

A második világháború idején a pozitívizmus szemléletében született összegző munka a Györffy István – Viski Károly – Bátky Zsigmond szerzőtriástól származó *A magyarság néprajzának* tárgyi néprajzot tárgyaló második kötete. A szerzők a kötet *Pásztorszervezet* című fejezetében a korábbi pásztorkodást vizsgáló írásokhoz viszonyítva tagoltabban és nagyobb részletességgel fejtik ki a témát. Az alfejezetekhez a pásztorkodás épüleategyütteseit, eszköztárát megőrkítő precíz rajzok is társulnak. (Bátky–Györffy–Viski 1941.)

Az *Ethnographia* folyóirat az 1940-es évek elején csupán kisebb közleményeket jelentetett meg az erdélyi pásztorkodásról. 1943-ból származik Gönyey Sándor *A pakulár-fogadás ünnepe a kolozsmegyei Magyarvistán* című rövid írása (Gönyey 1943), valamint Nagy Jenő *Juhsajt készítés (bácsolás) a kalotaszegi Magyarvalkón* című cikke (Nagy J. 1943).

1941-ben Gunda Béla *A román pásztorkodás magyar kapcsolata* címmel a pásztorkodás román–magyar kölcsönhatását taglalta, kiemelve a román pásztorok Erdély területén betöltött szerepét, amely hatást gyakorolt a magyar juhászat terminológiájának alakulására (Gunda 1941: 317).

Tárkány-Szücs Ernő a népi jog felől közelített a juhtartáshoz. 1944-ben az *Erdélyi Múzeum* kötetében *A juhtartás népi jogszabályai Bálványosváralján* címmel közölt tanulmányt, amelyben a közös juhtartással járó tevékenységekbe nyújtott betekintést. (Tárkány-Szücs 1944.)

Szintén az 1940-es évek elején, a Kolozsváron megjelenő *Erdélyi Gazda* című gazdasági folyóirat közölt juhtenyésztéssel kapcsolatos írásokat. Ezek között említhetjük Nagy Miklós *Gyapjúbeszolgáltatás – gyapjúár* (Nagy M. 1944), illetve *Juhtenyésztésünk* (Nagy M. 1942), című cikkeit, valamint Szeghő Dénes *Curkán-e, vagy Berke?*, *Hogyan kellene és hogyan lehet átteleltetni ma a juhokat?*, *Nyírás, gyapjúraktározás és a juhok jelzése, Juhistálló építése* címmel megjelent írásait (Szeghő 1941a, 1943, 1941b, 1940). A cikkek nem tudományos, hanem ismeretterjesztő jellegűek, gyakorlati tanáccsal szolgálnak a juhtartó gazdák számára.

A második világháborút követő években is születtek juhtenyésztéssel kapcsolatos írások, egyik ilyen K. Kovács Lászlótól származik, aki 1947-ben az *Ethnographiában* jelentetett meg tanulmányt *Adatok a bálványosváraljai fejős juhászathoz* címmel. K. Kovács László a tejhaszonvételi formák tipológiájának megalapozója, ebben a tanulmányában főként a juhok nyári szálláshelyén, az esztenán folytatott tevékenységeket, technikákat és az azokhoz kapcsolódó eszköztárt ismerteti. (K. Kovács 1947.)

A kalotaszegi juhászat kutatásában jelentős szerepet töltött be dr. Kós Károly, aki 1947-ben a *Miscellanea Ethnographica*-ban közölte *A kalotaszegi kosarazó juhászat* című tanulmányát. A kalotaszegi juhászat jellegzetességeinek bemutatása mellett dr. Kós Károly érdeme, hogy az eszköztárra nézve hiteles rajzokkal dokumentálta a juhászatot. (Kós 1947.) Szintén 1947-ből származik Gönyey Sándor *Ethnographiában* megjelent újabb cikke, amely *Adatok az erdélyi juhászathoz* címmel látott napvilágot. Rövid írása két részre tagolódik. Az első részben az inaktelki *tejbemérést* ismerteti, míg cikkének második részében a széki *juhmérésről* szolgál adatokkal. (Gönyey 1947.)

Az 1950-es évekből kevés publikált anyaggal rendelkezünk, a meglevők azonban annál értékesebb adatokkal szolgálnak. 1957-ben jelent meg a *Néprajzi Közleményekben* Földes László *A juhtartás típusai és építményei a Kárpát-medencében* című írása, amelyben a szerző területileg is meghatározható juhtartási típusokat különít el egymástól. (Földes 1957.) Egy évvel korábban, 1956-ban szintén a *Néprajzi Közleményekben* közölt állattartásra, s azon belül juhászatra vonatkozó adatokat *A Ditróból Budajenőre települt székelyek állattartása eljövetelel* című tanulmányában. E tanulmány által betekintést nyerhetünk egy székelyföldi település, Gyergyóditró juhászati múltjába. (Földes 1956.)

Román vonatkozásban Nicolae Dunăre nevét említhetjük, aki 1956-ban *Problema cercetării etnografice a păstoritului* címmel tette közzé összefoglaló munkáját, amelyben a pásztorkodást olyan nagy témák szerint vizsgálja, mint az anyagi kultú-

ra, az életmód, a szellemi kultúra, a pásztorkodás gazdasági, földrajzi és társadalmi vetületei stb. (Dunăre 1956.)

Az 1960-as években mind az erdélyi magyar, mind pedig a román juhászatra nézve a korábbi évtizednél jóval gazdagabb szakirodalmi eredmények születtek. A csíki juhásatról 1962-ben az *Ethnographiában* jelent meg összefoglaló jellegű tanulmány: Vámszer Géza (Szebeni Géza álnéven publikálta) *A csíki juhászat* című írása (Vámszer 1962). Ebben a témában hasonló csíki, összegző munka mind a mai napig nem született. Vámszer írása talán leginkább Kós Károlynak a kalotaszegi kosarazó juhászatról írt tanulmányával rokonítható, ugyanis tematikájában és szerkezeti felépítettségében is ahhoz hasonló. Ami szintén mindkét munkára jellemző, az a hiteles rajzoknak a sokasága.

Az állattartás, pásztorkodás kutatásában jelentős előrelépésnek tekinthető a Földes László által összeállított, 1963-ban megjelent *Az állattartás és pásztorelet magyar néprajzi szakirodalma* című bibliográfiai mutató, amely amellet, hogy tematikusan csoportosítja az állattartással kapcsolatos írárok adatait, rövid leírással is szolgál a kiemelt szakmunkákra nézve. A több mint 800 tétel erdélyi juhászattal kapcsolatos számos szakmunka címét is tartalmazza. A Földes-féle bibliográfia hasznos kiindulópont lehet a pásztorkodással foglalkozó kutatók számára. (Földes 1963b.)

Az állattenyésztés tipológiai problémáinak árnyalására az évtized végén újabb tanulmányok születtek. Magyar vonatkozásban ilyen Szabadfalvi József 1969-ben megjelent *A magyar állattenyésztés tipológiai és terminológiai problémáihoz* című munkája, melyben főként a *szilaj* és a *rideg* terminusok értelmezésének szán nagyobb teret (Szabadfalvi 1969).

Az 1940-es évek végén már publikáló K. Kovács László 1968-ban újabb tanulmányt jelentetett meg a tejhasznvételi formákkal kapcsolatban. Ennek címe: *A közös fejős-juhnyájak tejhasznvételi formái 1900 körül*. K. Kovács László az erdélyi fejősjuhnyájak tejhasznvételi formáinak két fő típusát különítette el: a *tejből való részesedést* és a *tejtermékből való részesedést*. Mindkét típusnak 4–4 alcsoportjára világított rá. (K. Kovács 1968.)

Gunda Béla 1967-ben az *Ethnographiában* a tejoltó növényekről írt tanulmányt, amelyben egész Európából közölt adatokat, hangsúlyozva, hogy a növényi oltók a székelyföldi juhtartásban is előfordultak (Gunda 1967).

A román szakirodalom is tovább bővült a pásztorkodás tipológiáját tekintve. Nicolae Dunăre az 1964-es *Ethnographiában*, magyar fordításban is megjelent *A juhtartás, illetve pásztorkodás hagyományos típusai a románoknál* című tanulmányában két főbb osztályozási lehetőséget állapít meg: a szervezeti formát és a mozgásformát – mozgás célját, ezek alapján tovább tipizálja a román pásztorkodást (Dunăre 1964: 250).

Nemcsak román szerzők vállalkoztak a román pásztorkodás különböző aspektusainak vizsgálatára, hiszen magyar részről két szerző is foglalkozott azzal. Egyikük Balogh István, aki az 1961-es *Műveltség és Hagyományban* a román pásztorkodás 18. századi alföldi legeltetéséhez szolgált adatokkal (Balogh 1961). A másik kutató pedig Földes László, aki a román vándorpásztorok 19. századi állatfajta vizsgálatát. Tanul-

mánya 1963-ban, szintén a *Műveltség és Hagyományban*, *Az erdélyi vándorpásztorok állatfajtái a 19. század első felében* címmel jelent meg. (Földes 1963a.)

Az Imreh István – Pataki József szerzőpáros 1966-ban, a *Korunkban* megjelent írásában számba veszi azokat a román szerzőket, akik a pásztorkodás kutatásában vállaltak szerepet. A fent idézett Nicolae Dunăre mellett Romulus Vuia és Ion Vlăduțiu nevét említik. (Imreh–Pataki 1966: 357; lásd Vuia 1975–1980, Vlăduțiu 1973.)

Hogyha az 1970-es évek pásztorkodásról írt publikációit vesszük számba, ki kell emelnünk Imreh István írásait, aki 1973-ban *A rendtartó székely falu* című könyvében 18. századi adatokat közöl juhtartásról, esztenatársaságokról, illetve pásztorszerződésekről (Imreh 1973). Három évvel korábban Imreh István, Pataki Józseffel együtt Udvarhelyszék állattartásáról írt. A szerzőpáros egyéb állattartási módok mellett a fejedelemség korabeli (1570–1610 közötti évek) juhászatot vizsgálta. (Imreh–Pataki 1970.)

1970-ben, a *Nyelvtudományi Értekezésekben* Gunda Béla tett közzé tanulmányt *Erdély pásztorelete a földrajzi nevek tükrében* címmel, melyben – számos székelyföldi adatot közölve a pásztorkodás kutatói számára – a helynevek fontosságát hangsúlyozza (Gunda 1970: 214–215). 1975-ben szintén Gunda Béla írt tanulmányt a pásztori jelzésekről, *Pásztorok és jelek* címmel. A szerző az összmagyarság területéről közölt adatokat, ezek között találunk a csíki pásztorkodásról szóló megjegyzéseket is. (Gunda 1975.)

Ebben az évtizedben a juhászatról ismeretterjesztő írások is születtek. A *Művelődés* című folyóirat is figyelmet fordított az állattartás, juhtartás vizsgálatára. 1974-ben Benkő Mária és Ricci József a kalotaszegi magyarlónai juhmérésről, mint közösségi eseményről írtak. (Benkő–Ricci 1974.) 1975-ben jelent meg Molnár István a *Marhát őrző gyermekek játékaik Énlakán* című cikke, amelyben a szerző arra világít rá, hogy Énlakán a 19. század végén és a 20. század elején a háromnyomásos földművelési rendszer idején tavasztól késő ősziig a gyermekek, serdülő legények legeltették a szarvasmarhákat (Molnár 1975: 45).

1977-ben, egy évvel Vámszer Géza halála után újra közlik a csíki juhászatról írt tanulmányát, az *Életforma és anyagi műveltség* című kötetben. Ennek köszönhetően, a hazai Kriterion Könyvkiadónál, kötetbe szerkesztve is napvilágot látott a pásztorkodásról szóló, gazdag anyagot tartalmazó tanulmánya (Vámszer 1977).

Szintén a Kriterion kiadásában jelent meg 1979-ben dr. Kós Károly tanulmánykötete *Eszköz, munka, néphagyomány* címmel, melyben rövid tanulmány formájában kapott helyet a földműves faluban való pásztorkodás ismertetése (Kós 1979).

1979-ben újabb összefoglaló munka jelent meg *Magyar Néprajz* címmel, amelynek Balassa Iván és Ortutay Gyula a szerzői (Balassa–Ortutay 1979). A kötet állattartásról szóló fejezetében a pásztorszervezet is ismertetésre kerül.

Az 1970-es években, román szerzők tollából újabb, napjainkig sokat idézett, a pásztorkodást is tárgyaló monográfiák születtek. 1973-ban jelent meg Ion Vlăduțiu *Etnografia românească* című könyve, melyben az állattartás (*Creșterea animalelor*) fejezet tartalmaz a juhászok életmódjára és tárgyi világára vonatkozó adatokat

(Vlăduțiu 1973), egy másik összegző mű 1978-ból Valeriu Butură *Etnografia populii română* című könyve (Butură 1978).

1975-ben jelent meg Romulus Vuia *Studii de etnografie și folclor* című monográfiájának első kötete, majd ezt követte 1980-ban a második kötet, melynek negyedik fejezete Románia tájegységei között a székelyföldi pásztorkodásról is tartalmaz leírást (Vuia 1980).

1982-höz köthető Földes László sokak által idézett *A vándorló Erdély* című tanulmánya, amely az *Ethnographiában* jelent meg. A szerző írásában az Erdély–Havasalföld közötti legelőváltó pásztorkodásról, a transzhumanszról értekezik, amely típus alatt a pásztorkodásnak azt a románság körében is elterjedt alapformáját érti, ahol a népesség állatait magashegyi és síkvidéki legelők évszakosan váltott kihasználásával, egész évben külterjesen tartja. (Földes 1982.)

1983-ban megjelent Imreh Istvánnak *A törvényhozó székely falu* című könyve, amelyben a falutörvények pásztorkodási határozataiba is betekintést nyújt, adatainak nagy része a 18. századból származik (Imreh 1983).

Egy másik jelentős szakmunka Egyed Ákos *Falu, város, civilizáció* című műve, amely 1981-ben jelent meg. A könyvnek *A falu társadalma* című fejezetében találunk rövid leírást a pásztorkodásról, ahol a szerző a pásztorkodás két kategóriáját különíti el, az *uradalmi* és a *községi pásztorkodást* (Egyed 1981: 194.)

A pásztorkodás egyik kiemelkedő kutatója, Gunda Béla a nyolcvanas évek végén, 1989-ben újabb publikációval jelentkezett. *A rostaforgató asszony* című kötetben jelent meg *A mágikus jószágőrzés* című tanulmánya. Gunda Béla a pásztorkodáshoz a hiedelmek felől közelít, azokat a mágikusnak tartott képességeket és eljárásokat mutatja be, amelyekkel a pásztorkodók rendelkeztek. A tanulmány számos adatot említ a mai Magyarország területéről, azonban nem lebecsülendő a székelyföldi, s azon belül a csíki adatok mennyisége sem. (Gunda 1989.)

A magyarlónai juhászati szokásokkal a korábban említett Benkő–Ricci szerzőpáros mellett Kürti László is foglalkozott, majd az 1987-es *Ethnographiában* közölte tanulmányát *Juhmérés és henderikázás Magyarlónán* címmel. Kürti a kalotaszegi kosarazásos juhtartáson belül vizsgálta az első fejéshez kapcsolódó szokásokat, köztük a *henderikázást*, melynek kiemeli szexuális-erotikus jellegét. (Kürti 1987: 390.)

A nyolcvanas években két székelyföldi, helyi vonatkozású cikk/tanulmány is megjelent, amely a hagyományos állattartás/pásztorkodás tematikájába illeszkedik. Ezek közül az egyik Ráduly János 1983-ban, a *Művelődés* folyóiratban megjelent kibéi pásztorkodás számadóbotjáról írt cikke (Ráduly 1983), valamint István Lajos korondi állattartásról írt tanulmánya, melyet 1980-ban, a *Népismereti Dolgozatokban* közölt. A szerző a juhászok által alkalmazott gyógymódokról, az azokhoz kapcsolódó hiedelmekről, valamint az állatok tulajdonjegyeiről közöl adatokat (István 1980).

Az 1987-ben megjelenő *Magyar Néprajzi Lexikon* negyedik kötete is tartalmaz adatokat a székely pásztorkodással kapcsolatban (Földes 1987: 604).

Az állattartás, pásztorkodás vizsgálata szempontjából a 1990-es évek egyik legkiemelkedőbb alkotása Paládi-Kovács Attila *A magyarországi állattartó kultúra kor-*

szakai című könyve, amelyben a szerző az állattartást történetiségében szemlélteti, kiemelve annak különböző módjait és típusait (Paládi-Kovács 1993a).

Egy másik szerző, Vajkai Aurél 1999-ben kiadott *A magyar nép életmódja* című könyve is külön alfejezetben tárgyalja a magyarság állattartását, szintézisében a nagyállattartás mellett adatokkal szolgál a juhászatra nézve is (Vajkai 1999).

A csíki juhászatról 1940-es évekbeli gyűjtései alapján Ujvári Béla publikált, tanulmánya *Juhtartás Csíkmenaságon* címmel jelent meg 1993-ban, a *Néprajzi Látóhatárban*. Írásában a juhlegeltetésről, tejfeldolgozásról, juhok füljegyeiről találunk adatokat (Ujvári 1993). Egy másik, szintén csíkmenasági juhászatot bemutató írás 1995-ben, a *Művelődésben* került közlésre; Mirk László interjú alapú újságcikke a *Juhgazdálkodás, juhnyírás Csíkmenaságon* címet viseli (Mirk 1995).

1994-ben Kardalus János a *Népismereti Dolgozatokban* a csíki pásztorok fakürtjéről írt rövidebb tanulmányt. A szerző hivatkozik Vámszer Géza csíki juhásztról írt tanulmányára, amelyben a kürt mint legeltetést elősegítő eszköz, szintén megjelenik. (Kardalus 1994: 220.)

A kilencvenes években számos falumonográfia született, amelyekben néhol állattenyésztésről, juhászatról is találunk az adott településre vonatkozó információkat. Balázs András Sándor 1990-ben adta ki az alsíki Kozmás községről szóló kötetét (Balázs A. S. 1990). A kilencvenes évek végén, 1999-ben jelent meg összefoglalás a felcsíki Csíkszentdomokosról, amelynek Balázs Lajos a szerzője (Balázs L. 1999). Mindkét mű állattartás/állattenyésztés fejezete tartalmaz adatokat a juhászatról.

A csíki falumonográfiák mellett 1994-ben megjelent Tarisznyás Márton *Gyergyó történeti néprajza* című monográfiája. A tanulmánykötet alfejezetei a tejfeldolgozásról és az esztenatársaságok működéséről is közölnek adatokat. (Tarisznyás 1994.)

1998-ban, tanulmány formájában Gál Irma közölt adatokat a gyergyóalfalvi pásztorkodással kapcsolatos hiedelmekről és szokásokról (tejmérés, juhnyírás, állatgyógyítás) (Gál 1998).

Az Imreh István – Pataki József szerzőpáros 1992-ben jelentette meg *Kászonszéki krónika 1650–1750* című könyvét, melyben a *Legeltetés, pásztorkodás* fejezet nyújt történeti betekintést a székely pásztorkodásba (Imreh–Pataki 1992).

Az udvarhelyszéki Korond István Lajos kutatta a juhászatot. *Cimboraszer a hagyományos korondi juhászatban* című, 1990-ben megjelent tanulmányában a korondi juhosgazdák társulatának, a *cimboraszernek* az éves juhászati tevékenységben betöltött szerepéről írt (István 1990), 1990-ben pedig a *Honismeretben* tette közzé a korondi határpásztorságról írt tanulmányát (István 1997).

A háromszéki Esztelneken S. Lackovits Emőke néprajzi szempontból vizsgálta a juhászathoz kapcsolódó tejfeldolgozást. Tanulmánya 1994-ben jelent meg, a *Studia Comitatus. Néprajzi Tanulmányok Ikvai Nándor emlékére* című kötetben. Dolgozatában csíki vonatkozású adatok is előfordulnak, de ezek nem saját gyűjtéséből, hanem Vámszer Géza kutatásából származnak. (Lackovits 1994.) Szintén Háromszéken, Lemhényben is történt juhászatra irányuló kutatás, ez nem a népi állattartás irányából közelít a témához, hanem a folklór felől, azonban tartalmaz gazdálkodással kapcsolatos adatokat is. Pozsony Ferenc 1998-ban, a *Művelődésben* tette közzé

Az elveszett juhait kereső pásztor zenés-táncos változata a lemhényi Szent György-napi szokásokban című írását (Pozsony 1998).

Mezőségi vonatkozásban született olyan falumonográfia, amely nagyobb figyelmet fordított a pásztorkodás, különösképpen a juhászat vizsgálatának. Palkó Attila és Zsigmond József a magyarói juhtartást az éves pásztortevékenység linearitásában vizsgálta, kutatásukat 1998-ban, *Magyaró hétköznapijai* címen tették közzé (Palkó–Zsigmond 1998). Az ebben a monográfiában közölt, pásztorkodásról írt fejezetet négy évvel korábban, 1994-ben Palkó Attila önálló tanulmányban jelentette meg *A felső-Maros-menti Magyaró állattartása és pásztorkodása* címmel (Palkó 1994).

Szintén Maros megyei kutatás jelenti az alapját az 1992-ben, a *Kriza János Néprajzi Társaság* évkönyvében megjelent *A havadi juhtenyésztés* című tanulmánynak, amelyben a szerző, Nagy Ödön a 20. század második évtizedéből, illetve az 1970-es évekből is közöl adatokat a havadi juhászatról (Nagy Ö. 1992).

Székely Ferenc 1999-ben megjelent *Jeles napok, ünnepek, szokások Vadasdon* című könyvében elsősorban a falu jeles napjaihoz kötődő szokásokat mutatta be. Székely a majorfogadást vízkereszt időszakához köti, míg a pásztorfogadást Szent György-nap kapcsán említi. (Székely F. 1999.)

A kalotaszegi Mérán Tötszegi Tekla vizsgálta a juhászati szokásokat. 1998-ban, a *Kalotaszeg* című újságban jelent meg *Megéri annak, aki szereti a sajtót, a túrót, a bálmost...* című cikke, amely egy juhtartó társaság ügyvivő vezetőjével készített interjú tartalmazza (Tötszegi 1998). A cikk nem tudományos céllal, hanem népszerűsítő, ismeretterjesztő szándékkal íródott. A kutatás helyét tekintve Mérához térben közelebb álló mezőségi település Magyarországon, ahol Tamás Irén végzett néprajzi kutatást. Tanulmánya 1995-ben, a *Néprajzi Látóhatárban* jelent meg *A juhtenyésztés és juhösszeadás Magyarországon* címmel. A kutatás a hatvanas évek vége és a nyolcvanas évek eleje között valósult meg, a kutató figyelme a juhászatnak olyan aspektusaira terjedt ki, mint a juh mérés, sajt készítés és juhszaporítás. (Tamás 1995.)

1998-ban Ioan Augustin Goia a szebeni Lucian Blaga Egyetemen védte meg doktori disszertációját. A dolgozat 2012-ben jelent meg nyomtatásban, jelentősége felülmúlja az 1990-es években, az erdélyi juhászatról írt szakmunkákét. Goia az észak-erdélyi román juhászatnak olyan aspektusairól ír, mint a legelők fajtái, a legeltetés évszakonkénti változása, a pásztorkodás típusai, a pásztorszállások és a juhászatnak a gazdasági életben betöltött szerepe (Goia 1998; 2012).

1999-ben jelent meg dr. Kós Károly *Népi földművelés Kalotaszegen* című könyve, melyben a szerző az 1941 és 1944 között végzett kalotaszegi kutatásait összegzi. A kiadvány számos adatot közöl a vidék juhászatával kapcsolatban is (Kós 1999).

Erdélyen kívül élő, de székely etnikumú népcsoportnál, a bukovinai székelyek körében is végeztek állattartással kapcsolatos kutatást. Halász Péter 1996-ban, a *Néprajzi Látóhatárban* publikálta *A bukovinai székelyek állattartásáról* című tanulmányát, amelyben a juhtartásról is találunk adatokat (Halász 1996).

A 21. század első évtizedében is számos szakmunka született a pásztorkodásról, juhászatról. Ezek közül az egyik legjelentősebb Paládi-Kovács Attila 2000-ben, a *Magyar Néprajz* nyolcadik, *Társadalom* kötetében megjelent, *A pásztorrend* című

összefoglaló tanulmánya. A szerző társadalomnéprajzi szempontokat érvényesítve vizsgálja a pásztoréletet. Véleménye szerint a pásztorok a magyar társadalomnak olyan jellegzetes elemét alkották, amely egyszerű foglalkozási csoportnál jóval többet jelentett, ugyanis szociális, kulturális és mentális tekintetben is karakteresen elkülönültek a parasztságtól, sajátos arculatát képezték a régi magyar társadalomnak (Paládi-Kovács 2000: 117).

2001-ben a *Magyar Néprajz* második, *Gazdálkodás* című kötetében kapott helyet a juhtartást bemutató olyan újabb összefoglaló munka, melynek Szabadfalvi József a szerzője. Szabadfalvi a juhtartás vizsgálatánál olyan kérdésekkel foglalkozik, mint a juhok fajtái, a tartásmódok, a legeltetés, a pásztorépítmények, a terelőeszközök, a tejhaszonvételi formák, a szaporítás, a betegségek kezelése stb. Mindezeket tárgyalva a magyarság több területéről hoz példákat. Az adatgazdag szintézis számos kutatási szempontból hasznos, erdélyi vonatkozású adatot is tartalmaz. (Szabadfalvi 2001.)

Szintén a 2000-es évek elején Szabó Árpád Töhötöm a kalotaszegi Magyarlónán vizsgálta a hagyományos állattartási módokat, köztük a juhászatot. Előbb 2001-ben *Hagyomány és változás Magyarlónán*, majd 2002-ben *Közös állattartás* címmel jelentek meg cikkei a *Művelődés* folyóiratban (Szabó Á. T. 2001, 2002a). Kalotaszegi kutatásainak eredményeit 2002-ben a Kriza Könyvek sorozatában megjelent *Közösség és intézmény. Stratégiák a lónai hagyományos gazdálkodásban* című könyvében összegezte. Szabó Árpád Töhötöm munkájában a gazdasági célú autonóm népi intézményeket, a hagyományos gazdálkodás esélyeit, és az azt érintő változásokat kutatja (Szabó Á. T. 2002b). A szerző 2009-ben *Kooperáló közösségek* címmel megjelent doktori tézisében az erdélyi falusi családok gazdasági rendszerét szinkretikusan értelmezi, s részletesen megvizsgálja az állattartást megszervező közösségeket (Szabó Á. T. 2009: 109–112).

A mezősegi Visa juhászati szokásairól Henics Tamás 2005-ben adott ki fotóalbumot, amelyben gazdag fényképanyag mutatta be a Szent György-napi juhmérés fő mozzanatait (Henics 2005).

2006-ban jelent meg Halász Péter monográfiája a moldvai csángók állattartásáról. A szerző több mint száz oldalon keresztül tárgyalja a moldvai magyarok juhászatát, számos példát említve, amelyek azt is bizonyítják, hogy Moldvában az állattartás, s azon belül a juhtenyésztés az archaikus tartásmód ellenére is magas színvonalon történt (Halász 2006).

Nemcsak a moldvai, hanem a gyimesi csángók körében is végeztek pásztorokodásra vonatkozó kutatást. Tankó Gyula 2008-ban megjelent könyvének *A gyimesi kalibázás* című írásában a havason történő kalibázást mint a gyimesi életmód szerves elemét mutatja be (Tankó 2008: 158).

Székelyföldön a 2000-es években újabb törekvések történtek egy-egy település monográfiájának megírására. A falumonográfiák általában figyelmet fordítottak a hagyományos állattartás ismertetésére is. A legtöbb kötetben az állattartás, állattenyésztés című alfejezetekben találunk juhtartásra is vonatkozó adatokat.

A csiki falvakról írt, juhászattal kapcsolatos információkat is tartalmazó monográfiák között említhetjük Szabó Miklós – Jakab Sámuel *Mesél a múlt. Csikjenőfalva*

800 éves története című, 2001-ben megjelent könyvét (Szabó–Jakab 2001); a Szentés Gábor – Szentés Szidónia szerzőpáros *Madéfalva hagyatéka* című falumonográfiáját (Szentés–Szentés 2005); Szócs András – Szócs Vince *Lármafák öröksége. Csíkszentmihály* című, 2008-ban megjelentetett könyvét (Szócs–Szócs 2008).

Birtók Kovács Ferenc Nyárádremete monográfiáját (Birtók Kovács 2003), Deák Ferenc Zetelaka történetét (Deák 2000), Gegesi László – Nagy Ödön – Székely Ferenc Havad népi gazdálkodását (Gegesi–Nagy–Székely 2002), Jakab Zsigmondné Mészáros Rozália pedig Rugonfalva falumonográfiáját írta meg (Jakab 2004). Mindezek a monográfiák elszórtan tartalmazzak juhászatra vonatkozó regionális adatokat.

P. Buzogány Árpád 2005-ben *A juhok gazdák érdekképviseletéről* című írásában a Gagyban élő Sófalvi Gergellyel, egykori majorbíróval folytatott beszélgetését összegzi, számos adattal szolgálva az udvarhelyszéki juhászatról (P. Buzogány 2005).

2003-ban jelentek meg kötetbe szerkesztve Vitos Mózes *Csíkmegyei füzetek II. Adatok Csíkmegye leírásához és történetéhez* címmel 1894–1902 között kiadott füzetei. A szerző az állattenyésztést tárgyaló fejezetben párhuzamba állítja Erdély és Csík megye állattenyésztését. Vitos Mózes írja, hogy a juhtenyésztés Csíkmegyében is kiszámíthatatlan szükségletet fedez, amely kevés pénzt hoz, de annál többet takarít meg sokágú belső szükségleteiben (pl. tej, gyapjú) (Vitos 1894-1902: 192).

Bárth János már az 1990-es évek elejétől rendszeresen vizsgálta a székelyvassági tanyarendszer kialakulását. A 2001-ben megjelent kötetében szakszerűen dokumentálta a szénatároló, állattartó és földművelő havasi szállások működését (Bárth 2001: 88–91). Csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi kutatások eredményeként született meg 2007-ben Bárth János *Az eleven székely tízes* című könyve, amelyben a szerző a tízesek szerint szerveződő juhtartó esztenatársaságokról is ír. Bárth János kutatásaiból tudjuk, hogy a 19. században és a 20. század első felében a Székelyföldön tízesek és tízesrészek szerint szervezett esztenák egyaránt léteztek. Csíkszentgyörgyön és Bánkfalván összesen nyolc esztenatársaság működött, ezek közül hat tízesként, kettő pedig tízesrészenként szerveződött (Bárth 2007: 76). Szintén Bárth János nevéhez köthető a *Jézus dicsérettessék* című munka, amelynek alapját székelyvassági kutatások képezték. A szerző a naptári év jeles napjaihoz kötődően közöl adatokat a székelyföldi juhászatról (Bárth 2006: 243).

Bárth János szerkesztésében 2007-ben jelent meg a *Lapádi vendégség* című kötet, amelyben megtalálható Kothencz Kelemen magyarlapádi állattartásról írt tanulmánya. A szerző a juhtenyésztéssel kapcsolatban a számontartást, a juhneveket, a juhászati építményeket, a juhok fejését vizsgálja (Kothencz 2007).

Végül 2008-ban jelent meg K. Kovács László könyve a Borsa-völgye juhászatáról, melyben az 1940-es években végzett terepmunka tapasztalatait összegzi, főként a tulajdonviszonyokat, illetve a juhtartó népesség gazdasági és társadalmi viszonyait adatozza és értelmezi (K. Kovács 2008).

A fentiekben az erdélyi juhászat néprajzi eredményeit tekintetem át a rendelkezésemre álló, 1898-tól 2008-ig megjelent írások alapján. A több mint egy évszázad anyagát kronologikus rendbe helyeztem, néhol azokat tájegységként, vagy egy-

egy szerző neve köré csoportosítottam. A tudományos igényű szakmunkák mellett figyelmet fordítottam az ebben az időszakban született juhászatról írt, ismeretterjesztő jellegű cikkekre is. A szakirodalmi áttekintéssel az volt a célom, hogy rávilágítsak arra, Erdély-szerte juhászat tekintetében milyen típusú vizsgálatok zajlottak.

Ezek alapján az a következtetés vonható le, hogy a juhászatot általában az állattartáson/pásztorokodáson belül tárgyalják, egyfajta linearitásban helyezve el azt. Ez a linearitás a juhászati idény tevékenységeinek egymásutániségéből mutatható ki. Az írások többségében bemutatásra kerül a juhászathoz kapcsolódó gazdag tárgyanyag, azonban azoknak vizsgálata csupán a formai és funkcionális leírásban merül ki. A tárgyak nincsenek egyénekhez kötve, s a juhászattal foglalkozó, konkrét személyek valójában egyáltalán nincsenek kiemelve. Ennek hiányosságát látva jelen kötet megírásakor arra törekedtem, hogy egy pásztorkodással foglalkozó, pásztorsaládban szocializálódott eggyénnel végezzek olyan típusú vizsgálatot, melynek eredményeképpen hatékonyabban szemléltetni tudom a csíkmadarasi pásztorkodás specifikus aspektusait.